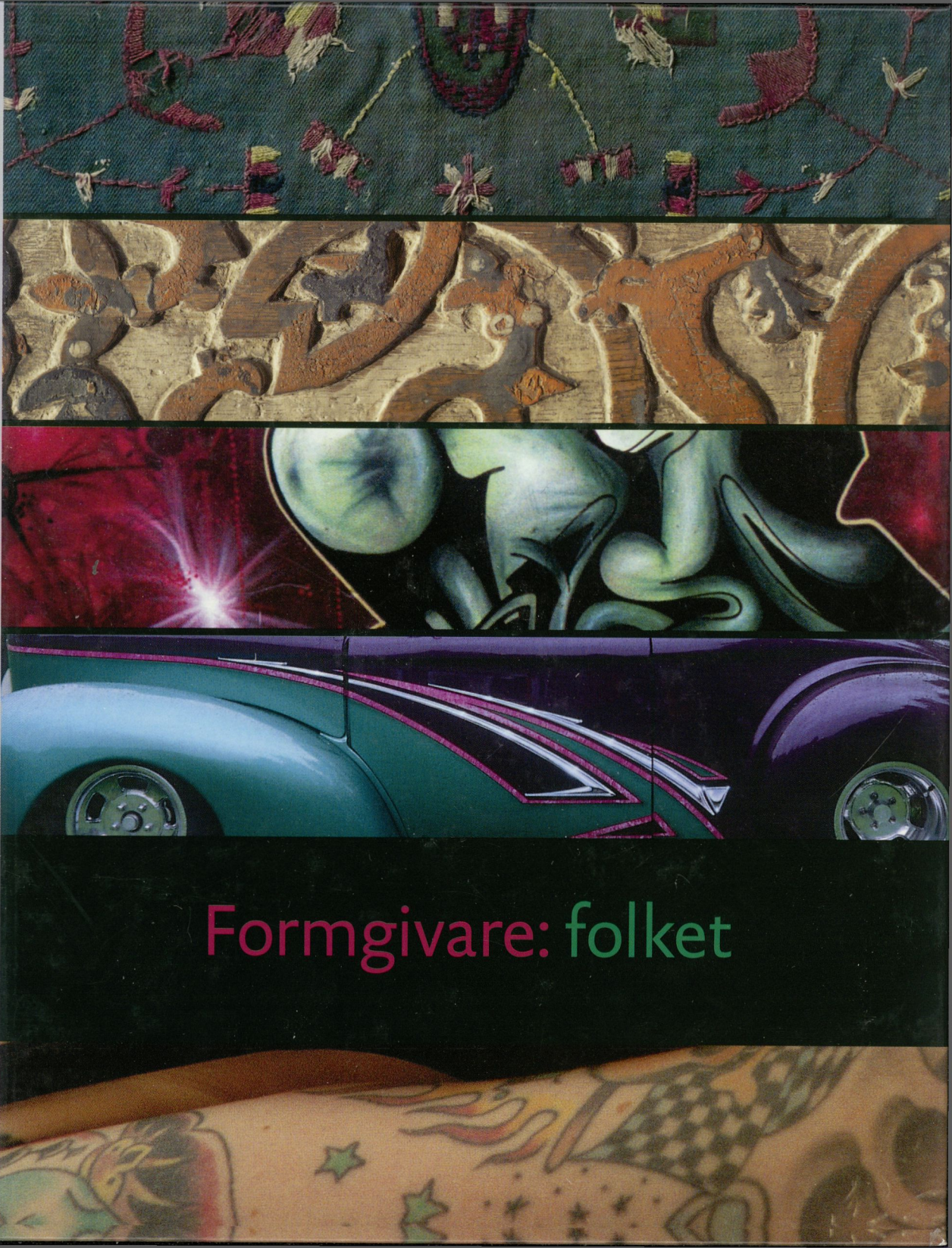

Formgivare: folket

Formgivare:
folket

FATABUREN 2005

Formgivare: folket

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2005

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig. Till årets bok bidrar även Vera och Greta Oldbergs Stiftelse.

Fataburen 2005
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare

Redaktör Christina Westergren

Medredaktör och sakkunnig Johan Knutsson

Bildredaktör Peter Segemark

Omslag och grafisk form Lena Eklund

Omslagsbilder ur boken

Foto s. 38–39 Peter Segemark, Nordiska museet (överst), Daniele BUETTI (se vidare s. 41–42), Gunnar Bergkrantz (stora bilden).

Foto s. 90–91 Marie Andersson, Skansen (överst), Peter Segemark, Nordiska museet (övriga).

Foto s. 198–199 Jämtlands läns museum (överst), Annette Rosengren, BilderBenkt i Orsa (stora bilden).

Tryckt hos Fälvh & Hässler, Värnamo 2005

ISSN 0348 971 X

ISBN 91 7108 498 3

Folkligt och borgerligt

Färg och form i provinsiell möbelkonst

»Folklig« är ett adjektiv laddat med olika värderingar och med många betydelser. Vad står det för när det i litteraturen används i beskrivningen av landsbygdens möbelkonst i det förindustriella bondesamhället? Är det då avvikelsen från den av skråsnickeriet bildade normen som gör en möbel folklig? Eller är det påvisandet att möbelen är tillverkad av en på landsbygden utbildad och verksam snickare som är avgörande?

I min avhandling *Folkliga möbler – tradition och egenart* valde jag att arbeta efter förutsättningen att den möbel är folklig som tillverkningstekniskt och stilistiskt avviker från normen för en skråtillverkad borgerlig möbel och att denna avvikelse ska vara tydlig och möjlig att beskriva. Det innebär i praktiken att möbelen oftast tillverkats på landet av någon utan skråutbildning.

Men det finns också många undantag som komplicerar bilden. Många av städernas yrkesmän kan även ha arbetat för en kundkrets bland allmogen. Och bland landsbygdens hantverkare fanns de som fått sin utbildning inom ett skrå men av olika skäl därefter ändå kommit att arbeta på landet. Därför händer

JOHAN KNUTSSON

är fil.dr och biträdande avdelningschef vid Nordiska museets antikvariska avdelning. Han är sakkunnig inom områdena folkkonst, slöjd och allmogeinredning.

det att man bland möblerna som tillverkats av skråsnickare kan finna de för de folkliga möblerna typiska egenskaperna: en egenartad och överdådig dekor där de ålderdomligt traditionella inslagen ibland är mycket tydliga. Och bland de möbler som tillverkats av landsbygdens hantverkare kan förekomma sådana där de moderiktiga stildragen är av ett slag som mer förknippas med den borgerliga möbelkonsten.

Johannes Dunderhake var skråsnickare i Visby vid 1700-talets mitt. Vi vet att han gick i lära hos den äldre Visbymästaren Christian Fedder och att han dog 1760 vid 64 års ålder. Det är i stort sett all information som skrå- och kyrkoarkiven ger ifrån sig. I gengäld har de bevarade arbetena av hans hand, bl.a. i kyrkorna, mycket att berätta om mannens yrkesskicklighet och estetiska värderingar. Förutom den av honom signerade altarpuppsatsen i Alskogs kyrka, den arkivaliskt dokumenterbara predikstolen i Burs och den stilistiskt attribuerbara i Boge – samtliga på Gotland – finns ett skåp i Nordiska museets samlingar som utan tvivel tillverkats av honom.

Dunderhake behärskar till fullo de för skråsnickeriet utmärkande snickeriteknikerna. Hans arbeten ger prov på komplicerad geringsågning, dörrar med äkta spegelkonstruktioner och sammanfogningar med sinkor. I kontrast till detta står den träskärning där stiliseringen går långt utanför vad som normalt hörde hemma i den skråutbildades repertoar. Och under den grågröna färgen kan man skönja den ursprungliga blå färgsättningen med grant målade blomstermotiv i dörrspeglarna. Det tycks som om just det egenartade i snickarens formspråk varit något som tilltalat kundkretsen. Även om befolkningen på ön vänt sig till stadens hantverkare har man fortsatt att favorisera det granna och ståtliga istället för det gängse borgerliga möbelmodet som vid 1700-talets mitt förespråkade rena släta ytor med bonade fanerytor.

Skåp av nordtysk barockmodell med skuren dekor av Johannes Dunderhake, förvärvat till Nordiska museet av byggmästaren i Stockholm L. A. Boman 1885. Här har Dunderhake kunnat ta vägledning i formspråket hos de nordtyska motsvarigheterna – skåp av en typ som med all sannolikhet importerats till Gotland vid sekelskiftet 1700 och under seklets förra hälft. Tofsarna längst ned på pilasterfälten är tagna därifrån. Men det hängande girlandmönstret där ovanför är helt och hållet hans eget. Ibland har abstraktionen gått så långt att det hade varit svårt att identifiera inslagen som något föreställande om det inte varit för att de återfinns, fast mer naturalistiska, på predikstolen i Visby domkyrka, ett nordtyskt arbete som varit förebilden för många kyrksnickare på ön. Denna och föregående sida. Foto Peter Segemark, Nordiska museet.

Hans Wikström, målaren från Rättvik, den dalasocken som sett fler målare än någon annan socken födas och växa upp, sökte sin utbildning i Stockholm, hos stadens målarmästare eller måhända rent av vid Konstakademien, så som en obestyrt men fullt rimlig uppgift gör gällande.

Wikström kom att bosätta sig i Österfärnebo i södra Gästrik-

Skåp daterat 1793, sannolikt utfört av Hans Wikström. Enligt uppgift är skåpets måleri yngre än vad dateringen anger. Uppgiften grundar sig på det faktum att skåpet kommer från samma gård, Mats-Pers i Vreta by i Österfärnebo, från vilken en rumsinteriör med dateringen 1827 kommer. Det finns dock ingen anledning att ifrågasätta året 1793 som tidpunkt även för måleriets tillkomst. Siffrorna är målade med samma färg och samma handlag som t.ex. skåpdörrarnas medaljonger och rosetter. Det är ett måleri i rokoko och gustavianskt som helt överensstämmer med skåpets formspråk i stort. Dessutom har dörrspeglarna krympt och lämnat tunna omålade marginaler längst ut åt sidorna – något som inte skulle varit fallet om skåpet hade fått stå omålade i över trettio år. Det finns mycket som talar för att Hans Wikström också själv både behärskat möbelsnickeri och bildhuggeri efter alla konstens regler. Nordiska museets skåp är tillverkningstekniskt avancerat med en stor variation av profiler, äkta dörrspeglar och lådor med sinkor. Den rundade taklisten liksom de dekorativa inslagen är finkänsligt skurna. Den målade dekoren och disponeringen av denna är mycket driven, med dagrar och skuggor och marmoreringseffekter. Den är också delvis helt up-to-date med sina gustavianska pärlstavs-inramade målade medaljonger. Formspråket är åtminstone lika moderiktigt för sin tid som Dunderhakes var det för sin. Denna och nästa sida. Foto Peter Segemark, Nordiska museet.

land. Han hörde själv hemma i den kundkrets för vilken han utförde sina beställningar – mestadels ett storskaligt och rumstäckande interiörmåleri. I forskningen och litteraturen har man betonat hur han vid sidan av måleriet »hade sin dagliga gärning på åkern och i skogen« och kallat honom »en genuin folkkonstnär«. Frågan är hur genuin som folkkonstnär han egentligen var. Och det är tveksamt i vilken mån han egentligen hade tid över för jord- och skogsbruk.

I källorna omnämns han som »målare«. De verk som attribuerats till honom utgör en omfattande vittnesbörd om en gärning som måste ha tagit åtskilliga av hans aktiva år i anspråk mer eller mindre på heltid. Och det är ett måleri som i allt väsentligt bär den skråutbildade målarens kännetecken med en insiktsfull behandling av ljus, skugga och volym, illusoriska imitationer av marmor och figurmåleri och ornamentala kompositioner efter tidens grafiska förlageblad och en väl avvägd disponering av dekoren.

Hans Wikström är inte unik. Bland allmogens hantverkare fanns flera som efter utbildning i någon stad återvände hem med ett nytt formspråk och nya estetiska värderingar i bagaget. Det som gör möbler av dessa bildhuggare, snickare och målare folkliga är inte utseendet i sig utan just det faktum att de tillkommit på landsbygden.

Nordiska museet äger flera kompletta interiörer av Wikström och därtill ett skåp vars måleri och bildhuggeri på goda grunder attribuerats till honom. Precis som Wikströms interiörmåleri vittnar detta skåp med dess skurna och målade blomstermotiv om en beredvillighet att anamma ett borgerligt ideal – kanske typiskt för de bönder vars handel med järn skapade kontakter med estetiska ideal andra än böndernas egna.

